

RAJNIKI

PROF. DR. I. GRAFENAUER

Komaj je dobro minilo leto dni, ko so se slovenski narodopisci pripravljali, da počastijo svojega nestorja, kljub visoki starosti mladostno krepkega akademika profesorja dr. Ivana Grafenauerja. Slovenski etnograf naj bi se s posebnim člankom tretjič — odkar izhaja — spomnil jubilaranta, dolgoletnega svojega sodelavca. Skromni znanstvenik pa se je — kakor da bi mu bilo nerodno biti slavljeneč — kar na tiho vsemu umaknil: Silvestrovo 1964 je pomenilo konec tudi njegovemu življenju. Spominski članek za njegovo 85 letnico — s katerim smo mu nameravali želeči še toliko let zdravja, da bi v miru uresničil vsaj tiste načrte, ki so mu bili najbolj pri srcu — ta članek se je moral spremeniti v nekrolog.

Rajni prof. Grafenauer je bil po rodu Ziljan, doma v Veliki vesi pri Brdu; tu se je rodil 7. marca 1880. Po študiju je bil slavist in germanist in je svojo poklicno pot začel kot gimnazijski profesor. Čeprav je bil zelo vesten pedagog, ki je ne samo veliko zahteval, ampak tudi veliko daljal, ga šolsko delo ni moglo vsega zaposliti in zadovoljiti. Mikala ga je znanost, sprva slavistika, potem pa je prek začetkov slovenskega pismenstva posegel v narodopisje. Ko je skupaj z dr. J. Bezjakom in dr. Ant. Breznikom sestavil Slovensko čitanko za višje razrede srednjih šol (I-II, Ljubljana 1921-22), je v njej izdatno upošteval ljudsko pesemsko in pripovedno izročilo. Med sadove njegovih prvih raziskovanj štejemo razpravo o Salomonovi legendi v slovenski narodni pesmi (Zbornik u slavu V. Jagića, Berlin 1908). K tej snovi se je pozneje še enkrat povrnil in l. 1939 predložil Znanstvenemu društvu (zdaj SAZU) v Ljubljani monografijo Mlada Zora in pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, ki pa je ostala v rokopisu. Že iz teh zgodnjih del se vidi, da sta prof. Grafenauerja v naroduju predvsem zanimali dve področji: ljudsko pesništvo in pripovedništvo. Včasih je prevladalo to, včasih ono, obema pa je ostal zvest vse življenje. Priložnostno je kajpak vzel v pretres še kaj drugega. Tako je npr. l. 1937 v ČZN objavil razpravo Najstarejši slovenski govori.

Zadnja leta pred drugo svetovno vojno pomenijo začetek intenzivnega raziskovanja slovenskih pesmi, saj skoraj ni bilo leta, da ne bi bil objavil daljšega članka ali razprave, včasih celo po več. Vedno znova je iskal po naših najstarejših pripovednih pesmih, pojasnjeval njih vsebino, skušal določati čas postanka in ugotavljati zgodovinsko ter kulturno ozadje posameznih primerov. V Slov. jeziku je, recimo leta 1939, objavil razpravo o Štiftarjih in štiftarski narodni pesmi, v DiS 1939 je pisal o

Zariki in Sončici, o »španskih« junakih, o Mavrih v naši narodni pesmi in še o marsičem.

Ko so se po upokojitvi l. 1940 za prof. Grafenauerjem zaprla šolska vrata, si je najbrž olajšano oddahnil. Saj so kupi šolskih zvezkov izginili z njegove delovne mize in se je končno lahko nemoteno ves posvetil tistemu, kar je čutil kot svoj pravi poklic — raziskovanje ljudske duhovne kulture Slovencev. Upokojitev zanj ni pomenila konec dela, ampak začetek novega delovanja, ki mu je prineslo sloves enega najpomembnejših folkloristov ne le pri nas, ampak tudi v mednarodnem svetu. Vsa naslednja leta je neutrudno raziskoval, snoval in se poglobljal v slovensko ljudsko izročilo. Napisal je vrsto obsežnih del, manjših razprav, člankov in recenzij. V tem času je javnost drugič predstavil tisto pripovedno pesem, ki bo za vselej združena z njegovim imenom: Lepo Vido. Ker s prvimi izsledki (gl. DiS 1937/38) ni bil zadovoljen, je iskal dalje in l. 1942 objavil nove doneske k zgodovini te pesmi. Končno mu je dozorela knjiga, kakršne Slovenci dotlej nismo premogli, ki je takrat pomenila višek znanstvenega dela na področju slovenske ljudske pesmi in mimo katere nikoli ne bo mogel iti nihče, kdor bo hotel kaj tehtnega povedati o slovenskem pesemskem izročilu. Z njemu lastno temeljitostjo je iskal v poeziji drugih narodov in tudi našel naši Lepi Vidi sorodne pesmi. Njegova razgledanost in intuitivnost sta mu pomagali, da je Lepo Vido postavil na pravo mesto v mednarodnem tematskem krogu, ki mu po vsebini pripada. Brez ozkosrčne bojazni, da bi naši pesmi kdo očital tujščino in neizvirnost, je odkrival motivične zveze s pesmimi drugih narodov in tako pomeni njegova Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi (izšla je pri AZU 1943) prvo in dotlej najtemeljitejšo komparativno zasnovo študijo o slovenski pripovedni pesmi. Ob Lepi Vidi se je lotil tudi vprašanja ritmike in metrike slovenske ljudske poezije. Odkril je pripovedno dolgo vrstico, posebni dvodelni ritmični obrazec, po njegovem najstarejšo obliko slovenskega verza. Svoja dognanja o ritmiki je strnil v sistematični pregled Najvažnejše ritmične oblike v zgodovini slovenske narodne pesmi (Etnolog XVI), sicer pa je svoja dotedanja spoznanja povzel v delu Narodno pesništvo, v katerem je zajel pregovore, uganke, bajke, legende, pripovedke in pravljice ter podal očrt zgodovine ljudske pesmi, potem ko jo je opredelil kot poseben pojem v poeziji nekega naroda in ji orisal značaj. Delo naj bi izšlo takoj po drugi vojni kot posebni odtis iz 2. dela Narodopisja Slovencev, ki mu je bil sourednik, vendar je zagledalo beli dan šele ob izidu knjige 1952.

Naslednja pripovedna pesem, ki jo je prof. Grafenauer podrobno obdelal z vseh strani, je legenda o Spokorjenem grešniku. Ugotavljanje ritmične oblike, razbiranje motivov in motivnih nizov, osvetlitev kulturno-zgodovinskega ozadja ter iskanje literarne predloge in posrednikov te snovi — vse to je sčasoma narastlo v obsežno študijo, ki je izšla v Razpravah SAZU l. 1950 (Legendarna pesem 'Spokorjeni grešnik' in staroalpska krvno-duhovna sestavina slovenskega naroda).

Zatem se je mimogrede dotaknil naših zgodovinskih pesmi, ko je v Slavist. reviji (IV, 1951) objavil krajšo razpravo Turki pred Dunajem. Bila je skoraj nekakšen uvod v raziskovanje najpomembnejše zgodovinske osebnosti našega ljudskega poetičnega izročila — Kralja Matjaža. Najprej se je lotil pesmi, ki ga omenjajo, in svoje izsledke objavil v SE III/IV (1951). Potem pa je svojo pozornost usmeril v pripovedke. Knjiga Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu (SAZU 1951), ki je sad tega dela, velja za raziskovanje našega pripovedništva vsaj toliko, kot Lepa Vida za pesmi. Za avtorja pa pomeni začasno preusmeritev od pesništva k pripovedništvu. Odtlej je vrsto let vedno znova segal po primerih ljudske proze. Tako je v Zgod. časopisu (VI—VIII, 1952—54) objavil razpravo Slovenska pripovedka o ujetem divjem možu, v SE VIII (1955) je primerjal Srednjeveško pripovedko o Salomonu in Markolfu in prekmursko pravljico o Mačas-krali ino dekli, v SE IX in XII (1957—1959) je ugotavljal Zvezo slovenskih pripovedk z retijskimi, v Slavist. reviji X (1957) pa mu je izšla razprava o Človeški stavbni daritvi v slovenski narodni priulicah — do zadnjega vseskozi in dosledno pokonci mož —, temu je bilo povedki in pesmi. To je samo nekaj naslovov večjih del, ki dajo slutiti, s kolikšno energijo, mladostnim poletom in bistrino duha je rajni prof. Grafenauer še v poznih letih neutrudno delal.

Kdor ga je poznal in videl, kako je vzravnano hodil po ljubljanskih pač razumljivo, da je bil prof. Grafenauer tudi sicer mladosten in da se ni zakopaval le v knjige, marveč je imel posluš tudi za druge potrebe slovenske folkloristike. L. 1951 je postal upravnik novo ustanovljenega Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU, katerega delovno področje naj bi bilo predvsem slovensko ljudsko pripovedništvo in običaji. Svojim sodelavcem ni bil predstojnik, temveč očetovski prijatelj, ki je s svojim delom pokazal delovne metode, vendar pustil vsakomur svobodo, da po lastni presoji ubere tisto pot, za katero misli, da ga bo zanesljivo pripeljala k cilju — spoznanju resnice. Ker se je zavedal, kako pomembni so osebni stiki s kolegi po svetu, zlasti pa v neposredni soseščini, in spoznal, kakšen položaj imamo Slovenci kot narod na alpskem področju srednje Evrope, je marca 1956 sklical posvetovanja narodopiscev vzhodno-alpskih dežel. Ti se odtlej vsako drugo ali tretje leto sestajajo in ob kratkih referatih pretresajo pereča vprašanja ljudskega izročila svojih narodov, da bi skupaj našli rešitve tistih problemov, ki so rešljivi le z vidika skupnega vzhodno alpskega področja. Ker je vedel, da mora pravi znanstvenik ohraniti stik z življenjem in se ne sme zapirati v svoj kabinet, je l. 1956 ustanovil sicer skromen, vendar po svoje pomemben list Glasnik, ki ga je z naslednjim letnikom prevzelo Slovensko etnografsko društvo; postal je ne samo posrednik med etnografskimi poročevalci na podeželju in raziskovalnimi ustanovami v Ljubljani, ampak tudi društveno glasilo slovenskih narodopiscev.

Malo pred smrtjo se je prof. Grafenauer vrnil k svoji prvi ljubezni, ljudski pesmi. Spet je vzel v roke Lepo Vido, ker se mu je zdelo, da nova dognanja — lastna in tuja — terjajo popravke in dopolnila, da

je prišel čas za novo izdajo. Ozrl se je znova po Spokorjenem grešniku; ob izidu te razprave je doživel ugovore, ki bi se bilo mogoče zdaj, ob upoštevanju novega gradiva, spoprijeti z njimi. Nazadnje ga je pritegnila še legendarna pesem o Mariji in brodniku. Žal, natiska teh svojih zadnjih del ni več doživel, komaj da je še utegnil pripraviti rokopis. Upali smo, da je pešanje njegovih moči, ki se je bilo začelo polagoma pojavljati, le prehodna slabost, da ne gre zares in da si bo še opomogel. Nismo mogli in hoteli verjeti, da se tudi njemu lahko iztečejo ure življenja.

Pa se je le zgodilo, da smo se na Silvestrovo 1964 poslednjič zbrali ob njem. Poslovili pa smo se le od njegovega telesa, kajti duh prof. Grafenauerja ne more umreti in spomin nanj bo ostal vedno živ: njegova dela so mu neuničljiv spomenik. Kadarkoli jih vzamemo v roke, nam spregovori iz njih mirno in stvarno, s skromno, a prepričljivo besedo. Moremo mu ugovarjati, a mimo njega ne moremo in tudi v prihodnje ne bo mogel nihče, ki bo kadarkoli zasadil lopato na vrtu, kjer je rastlo in še raste cvetje našega ljudskega pesništva in pripovedništva. »Rožmarin ima svoj duh...«

Zmaga Kumer

ZUSAMMENFASSUNG

PROF. DR. IVAN GRAFENAUER

Zur Zeit als die Vorbereitungen slowenischer Volkskundler für die Feier des 85. Geburtstages ihres Nestors Prof. Dr. I. Grafenauer im vollen Gange waren, schied der bescheidene Wissenschaftler still und unauffällig aus dem Leben, als ob es ihm peinlich wäre gefeiert zu sein. Die geplante Lobrede musste nun zum Nekrolog werden.

Prof. Grafenauer war ein Kärntner Slowene aus dem Gailtal, wo er 1880 geboren wurde. Er studierte Slavistik und Germanistik und wurde Gymnasiallehrer. Doch es zog ihn mehr zur Wissenschaft. Über das Studium der Anfänge slowenischen Schrifttums gelang er zur Volkspoesie. Schon 1908 veröffentlichte er (in der Festschrift für V. Jagić, Berlin) seine Abhandlung über Salomonslegende im slowenischen Volkslied. Obwohl er trotz der vielen Schularbeit immer wieder Zeit fand um dieses oder jenes Problem der Volkspoesie zu untersuchen, konnte er sich erst nach seiner Pensionierung 1940 dem Studium der slowenischen mündlichen Tradition ganz widmen.

Im J. 1943 erschien ein Buch, das einen bisher noch nicht erreichten Gipfel slowenischer volkskundlichen Bestrebungen bedeutete, seine »Studie über Ursprung, Entwicklung und Verfall der Volksballade von der Schönen Vida«. Diese seine Arbeit war nicht nur die erste und beste Abhandlung über ein slowenisches Erzählild, sondern griff auch das Problem der Volksliedrhythmik und -metrik an. Prof. Grafenauer untersuchte noch später eingehend diese Frage und veröffentlichte seine Forschungsergebnisse über das slowenische Volkslied in der Abhandlung »Volkspoesie« (Etnolog XVI), wo er zugleich einen Abriss der Geschichte des slowenischen Volksliedes enterbreitete. Nun widmete er sich der Untersuchung über die Motive, kulturhistorischen Hintergrund und Vorlagen des Legendenliedes vom Reumütigen Sünder. Eine Studie darüber veröffentlichte er 1950.

Sein Interesse galt auch der Volkserzählung. Nachdem er Verschiedenes über slowenische historische Volkslieder schrieb, nahm er sich den Helden sowohl der Volkspoesie als der Volkserzählung, den König Matjaž, vor. Im

J. 1951 erschien in Buchform seine Abhandlung »Slowenische Sagen vom König Matjaž«, die für die Erzählforschung ähnliche Bedeutung hat als die Studie von der Schönen Vida für die Volksliedforschung. Die folgenden Jahre wurden fast ausschließlich den Sagen und Märchen gewidmet. Er schrieb darüber in Fachzeitschriften und referierte auf den internationalen Kongressen.

Prof. Grafenauer war jedoch kein Bücherwurm. Bis in das hohe Alter frisch und jugendlich, hatte er Interesse für alle aktuelle Fragen slowenischer Folkloristik. Im J. 1951 wurde er zum Vorstand des neugegründeten Instituts für slowenische Volkskunde (sein Arbeitsfeld wurde die Erzähl- und Brauchforschung) bei der Slowenischen Akademie der Wissenschaft und Kunst in Ljubljana ernannt. Sich voll bewusst, wie wichtig für die wissenschaftliche Arbeit gute Beziehungen unter den Kollegen, besonders der Nachbarländer sind, gründete er 1956 die freie Arbeitsgemeinschaft »Alpes Orientales«, deren regelmässige Zusammenkünfte schon bedeutende Ergebnisse gebracht haben.

Kurz vor dem Tode kehrte er zu seiner ersten Liebe, zum Volksliede zurück. Seine eigenen und fremden neuen Forschungsergebnisse forderten — so glaubte er — eine zweite, überarbeitete Ausgabe der Studie über die Ballade von der Schönen Vida. Auch die Abhandlung über den Reumigen Sünder wurde sorgfältig überprüft und erweitert. Schliesslich zog ihn noch das Legendenlied von Maria und dem Fährmann an. Es wurde ihm gegeben, das Manuskript druckfertig zu machen, die Veröffentlichung der drei Bücher konnte er nicht mehr erleben, denn seine Kräfte liessen mehr und mehr nach.

Als sich das Jahr 1964 zu Ende neigte, lief auch die Uhr seines Lebens ab. Sein Körper wurde der Erde übergeben, doch sein Geist blieb in der Erinnerung seiner Kollegen lebendig und seine Werke wurden ihm zum unzerstörbaren Denkmal.

DR. FRANČEK KOS

Naša revija je bila že v tisku, ko nas je vse presenetila vest o smrti dr. F. Kosa. Nekaj dni pred tem smo skupaj snovali razstavo sodobne japonske keramike iz njegove bogate zbirke. Napisal je že tudi za katalog razpravi »Razvoj japonske keramike« in »Japonska sodobna keramika.« Toda zastoj smo čakali avtorja, da bi prebral krtačne odtise v tiskarni. Zastoj bomo čakali odslej dr. Kosa, da bi še prišel v muzej s svojimi predlogi in koristnimi nasveti. Zadnje čase je semkaj spet rad prihajal. Tu se je počutil pravzaprav kot doma, saj je prav v Etnografskem muzeju leta 1937 začel svojo prvo službo kot kustos pripravnik. Rojen je bil leta 1912 v Mariboru. V Ljubljani je študiral umetnostno zgodovino in je bil učenec prof. Cankarja. V muzeju je prevzel področje ljudske umetnosti, razen tega pa je moral voditi tudi administrativne posle in opravljati vse ostalo tekoče delo. Kljub temu pa se je z mladeniškim poletom z vsemi svojimi silami vrgel v znanstveno delo. Jasno, kot umetnostnega zgodovinarja je mikala predvsem ljudska umetnost, in to je znal pravilno, visoko vrednotiti. Njegovo prvo večje znanstvene delo, v katerem niha med umetnostno zgodovino in ljudsko umetnostjo je bila študija »Ornamentika lesenih poslikanih stropov v cerkvah na Slovenskem«, s katero si je tudi zaslužil naziv doktorja znanosti. Z umetnostnozgodovinskega vidika je dr. Kos nakazal rešitve za vprašanja, ki jih samo